

ZEYNEP

ABDÜLHAK HAMİD TARHAN

Genel Bakış

Yazarın ilk kalem tecrübelerinden biri olan “Zeynep”, onun hatıratlarından da anlaşılacağı üzere 1887 yılında tamamlanmıştır. Fakat “Finten”le birlikte yayımlanması için eseri İstanbul’daki Maarif Nezaretine gönderdiğinde içerik olarak saltanata zarar verici nitelikler görülmüş ve yayımı engellenmiştir. Bu sırada Londra Sefâreti Kâtipliği’nde çalışmakta olan yazar görevinden azledilir. Saltanata, kendisinin bir daha edebiyatla uğraşmayacağına dair taahhüname vermesi karşılığında görevine iade edilir. Eser ancak II. Meşrutiyet’in ilanıyla beraber İkdâm gazetesinde 1908 yılında birçok düzeltmeyle birlikte tefrika edilebilmiştir ve daha sonra kitap olarak da yayımlanmıştır. Yazarın sürekli bir yenilik arayışının ürünlerinden biri olarak masalsi bir aşk içerikli eser, beş perdeden oluşur ve yarısından fazlası nazım geri kalan bölümü ise nesir biçimindedir. Mucizevi niteliklere sahip olan Zeynep karakterinde ve diğer anlatı kişilerinde, Shakespeare’in yazınsal anlayışının etkileri görülür. İlk olarak “Zeynep Yahut Tecrübe-i Kader” adıyla yayımlanması düşünülen eser, okura yapıtın içeriğiyle ilgili daha sağlıklı izlenimler uyandırır. Zira eser boyunca karşılaşılan en önemli izleklerden biri insanın kara bahtıdır. Şayet anlatıdaki karakterlerin bütün eylemleri karşı konulamaz bir yazgıya bağlıdır. Tanpınar eserle ilgili şöyle demiştir: “O bir taraftan Liberte gibi ihtiras ve hürriyet aşkı eseridir. Öbür taraftan da bir aşk masalıdır”.

Kişiler

Zeynep Esere adını veren başkarakter, Melik A'lâ'nın küçükken köylü bir kadından kaçırdığı üvey kızı, Hümâ'nın ise öz kızı olarak, sözde babasının kendi postunu kurtarmak için onu düşmanı olan Abbas'la evlendirmesine karşı çıkar. O, kırdâ düzenledikleri müzik meclisinde tanıştığı Derviş'e aşık olmuştur. İstemediği ve sevmediği bir adamla evlenmek istememesinin bedeli olarak zindana atılır ve ölüm cezası alır. Fakat o zindandan kaçarak, her türlü sorunun üstesinden gelerek sevdiği adama kavuşmak için büyük bir mücadele verecektir. Anlatının ortalarından itibaren insanüstü yeteneklere sahip olmasıyla Shakespeare'in “Prospero” karakteriyle nitelik olarak ciddi benzerlikler taşır. Çok uzaklardaki insanlara sesini duyurur ve onları duyar, geçmiş ve gelecek arasında seyahat eder, çok uzak mesafeleri anında kateder ve insanların rüyalarına girerek bir ruh halinde karşılarına çıkar. Tamamen aşkı uğruna mücadele veren kadın karakter sevdiği adam için bütün insanüstü güçlerinden feragat eder fakat en yakın dostu olan Ceyran'ın ölümüne sebep olur. Cesur, vicdanlı, vefalı, kıskanç, kara sevdalı ve fedakar bir tiptedir.

Abbas (Derviş) Melik A'lâ'nın kendisine en güçlü rakip olarak gördüğü Abbas, kendisi tarafından gaddar ve acımasız bir karakter olarak çizilir. Lakin Abbas'ın yer aldığı bölümlerde onun tam tersi bir tiplene olduğunu görürüz. Kırdâ düzenlenen müzik meclisine derviş kılığında katılarak sanatını icra ederken Zeynep'le tanışır ve ona meftun olur. A'lâ tarafından bakıldığında hayli zalim bir tiplene olarak sunulan Abbas aslında hayli iyicil, vefalı, Zeynep'e aşık, eski eşi olan Zehra'yı aklından çıkaramayan, Ceyran'ı seven ama aynı zamanda ona acıyan, rüyalarından tedirgin olan normal bir insan görünümündedir. A'lâ tarafından kandırılmış ve Zeynep'in oyunlarıyla sevdiği ve acıdığı kadın Ceyran'ı yanlışlıkla öldürmüştür. Anlatıdaki aşk üçgeninde sevdiği kadının gazabına uğrayan ve aynı zamanda ona kavuşan bir tiplene olarak görülür. Onun bu ve buna benzer özellikleriyle, yazarın öz yaşam öyküsünden hareketle, Hamid'e benzediği çeşitli edebiyat eleştirmenleri tarafından dile getirilmiştir.

A'lâ Yazarın birçok eserinde yer alan zalim yönetici tiplerinden biridir. Kendi menfaatleri ve zaafı için en yakınındaki insanların ölümüne neden olmaktan çekinmez hatta kızı istemediği bir adamla evlenmeye razı olmayınca onu öldürtmeye niyetlenir. Caniliği olağanüstü seviyelere çıkan hükümdar çevresindeki hizmetlilerinin günahlarını görmemesi için gözlerini oydurur ve konuşmalarını için dillerini kestirir. Gösterdiği her eylemde ziyadesiyle gaddar, cani, entrikacı, melun, vefasız, yalancı, hain ve umursamazdır. Abbas'tan duyduğu korku sebebiyle kızını ona vermek ister fakat kızı bunu

kabul etmeyince onun en yakın dostu olan Ceyran'ı Zeynep adıyla Abbas'a verir. Bu özellikleriyle anlatıdaki entrikanın en önemli kaynağıdır. Edebiyat eleştirmenleri tarafından alegorik açıdan Sultan II. Abdülhamid'i temsil ettiği kabul edilir.

Öykü

Zeynep'in Derviş'e Aşık Olması ve A'lâ'ya Karşı Gelmesi Anlatının birinci faslında Zeynep, Hümâ, Ceyran ve hizmetliler kırdaki müzik meclisi eşliğinde eğlenmektedirler ve aşktan, tabiatın bahsederlerken uzaktan bir dervişin müzik sesini duyarlar. Zeynep şöyle der: "Etmeli nâil. Muhrik sesi ihsan-ı ilahî!". Bunun üzerine derviş yanlarına çağırırlar. Yanlarına gelen derviş, Zeynep'i görür görmez ona aşık olur ve aynı şekilde Zeynep'te ona vurulur. Zeynep Derviş'in çalıp söylemesini ister. Derviş şöyle başlar: "Derdinle senin, ey gül-i fettân, gezdim nice bin bağ ile bostan yok sende olan şemme-i iffet (...)". Onun nağmelerinden ve sazından gelen ezgilerden memnun kalan kadınlardan Hümâ cebinden bir atlas kese çıkararak Derviş'e vermek ister. Derviş şöyle karşılık verir: "Çıkmak bana yetmez mi huzura? Her türlü inâyâta bu gayet (...)". Zeynep iç monolog aracılığıyla Derviş'e karşı duyduğu hayranlığı dile getirir. Derviş'in de ona meylettiğini gören Zeynep, mevkisi için kendisiyle ilgilenildiğini düşünür ve Derviş'i yanından kovar. Bunun üzerine Derviş gider fakat Zeynep, o sanki hala ordaymış gibi onunla konuşmaya devam eder. Derviş'in hayali karşısındaymış gibi şöyle der: "Reddetmeğe buldumsa bahâne, küstüm de anıñçün bu cihâne!". Zeynep'in babası olan A'lâ, düşmanı olan Abbas'ın kendisine aşık olduğunu söyleyerek kızını onunla evlendirmek ister. Fakat Zeynep'in, babasının onu Abbas'a neden verdiğiyle ilgili ciddi şüpheleri vardır ve tanımadığı sevmediği bir adamla evlenmek istemez. Zeynep öz babasının A'lâ olmadığını farkındadır ve içten içe kimin kızı olduğunu da sorgular. Bu gibi düşünceler ve konuşmalar süregelirken A'lâ on beş kör zenciyle beraber sahneye dahil olur. Abbas'ın hudutta olduğunu ve yarın onu misafir edeceğini söyleyen A'lâ Zeynep'i ona vermekte kararlıdır. Zeynep'in, üvey babasının isteğine karşı gelmesiyle beraber A'lâ onu tehdit eder. Zeynep'in ısrarcı olduğunu gören A'lâ onu zırh-püşlara (Zırh kuşanan) yakalattırır ve zindana attırarak öldürülmesini ister. Kızına düşman kesilen üvey baba Ceyran'ı yanına çağırır. Eğer Zeynep'i Abbas'a vermezse oldukça müşkül duruma düşeceğini düşünen hükümdar Ceyran'ı Abbas'a Zeynep olarak vermek ister. Başlarda tereddüt eden kadın karakter Zeynep'in affedilmesi karşılığında teklifi kabul eder: "Tek sönmesin ol nûr-ı mücessem afvında anın olmaya temhîl elbet ederim ben işi teshîl". A'lâ bu davranışları ve söylemleriyle aslında çevresindeki herkesi kandırmaktadır. Zira Abbas, A'lâ'dan kızını istememiştir fakat o bunu yaparak kendisini kurtarabileceğini düşünür. A'lâ tarafından söylenen uzun bir tiratın sonlarında kendisinin Zeynep'i küçük bir bebekken annesinden zorla kaçırdığını itiraf eder. O bunları söylerken zindanda bulunan Zeynep, rüyasında bu hikayeyi görür. Hümâ'la aynı hücrede bulunan Zeynep, birbirleriyle giriştikleri stikomitik diyaloglarda birbirlerinin cümlelerini tamamlarlar ve coşkunluğun doruk noktasına çıkmasıyla Hümâ, kendisinin Zeynep'in öz annesi olduğunu itiraf eder: "Ben âh!... Senin vâlidenim ben!". Bu sırada Cellât'a çeşitli ithamlarda bulunan Hümâ'ya Cellât şöyle karşılık verir: "Ancak seni taklid ederim ben: Sen mâder isen bir pederim ben". Cellât'ın da vicdan sahibi olduğunu gören Hümâ, kendisinin öldürülüp kızının serbest bırakılmasını ister. Daha sonra sahneye Ceyran dahil olur ve anne ile kızına müjdeli haberi getirir. A'lâ, Zeynep'in Gazanfer'le birlikte ülke sınırına kadar gitmesine ve bir daha geri dönmemesine izin vermiştir. A'lâ'dan nefret eden Cellât, onlarla birlikte gitmeye niyetlenir.

Ceyran'la Abbas'ın Evlenmesi ve Zeynep'in Kendini Bulması Ceyran'la Abbas'ın düğün hazırlıkları başlar ve bu sırada Zeynep'le beraberindekiler zindandan çıkmıştır. Yaptığı hilenin ortaya çıkmasını istemeyen A'lâ'nın asıl niyeti onları öldürmektir: "Ben kurmuş idim anlara bir dâm, etmekte garaz hepsini idâm: olmaklık için zevkime hâdim, affeyledim oldum yine nâdim!". Üçüncü faslında Abbas, ordusuyla birlikte beklemektedir ve uzun bir tirat biçiminde konuşmaktadır. Sevdiği kadınla birlikte olabilmenin heyecanı içindedir. Çadırında saz çalıp raks ederken yanına Mevlevî Hidayetullah ile Hacı Ali gelir. A'lâ Ceyran'ı Abbas'a getirir: "Ceyran önüne bakarak içeriye girip ba'dehû Abbas'ın yüzüne bakınca ayakta duramaz hâle gelerek ra'şelerle sedirin kenarına yıkılıp hariçte muzika devam eder". Abbas'ı gören Ceyran onu tanır. O, Zeynep'le katıldıkları kır bahçesinde düzenlenen müzik meclisindeki Derviş'tir. Evlenen çiftler bir araya gelir ve Abbas Ceyran'ın nikabını açmak istese de, o buna izin vermez. Nikabın açılmasıyla Abbas, kadın karakteri tanır ve onun Zeynep olmadığını anlar. Ceyran şöyle bir yalan uydurur: "Zeynep o sizin gördüğünüz kız bir cariyedir ettiler âzâd. Sultansa benim sâhibe-i zâd". Abbas'ın iyiliğinden ve güzelliğinden etkilenen Ceyran ona aşık olur. Çiftin birbirleriyle konuştukları bir sırada Abbas'a bir hayalet musallat olur. Ceyran bu hayaleti görememektedir. Abbas'la Ceyran birbirlerine ne zaman yakınlaşsalar hayalet karşılıklarına çıkacaktır. Ceyran, Abbas'la evlendiği günden beri rüyalarında Zeynep'i görmektedir ve bu durum onu ciddi derecede rahatsız eder: "Ya ben ne derim Zeynep'e Yarab, ma'sûkunu ettikçe mukarreb? Anda demek olmaz mı bu töhmet, ihsan-ı Hudâ nefsime hürmet?". Ceyran uyanık olduğu zamanlarda da Zeynep'le

ilgili sanrılar görmeye başlar ve onun öldüğünü anlar. Dördüncü fasıldan itibaren oyun, manzum biçimden mensur biçime döner. Zeynep ve yoldaşları kırk gündür amaçsızca gezinmişler ve gece vakti bir ormandadır dinlenirler. Diğerleri uyurken Zeynep, Âtiye (gelecek) ve Mâziye (geçmiş) adlı iki dişi ruhani varlıkla konuşmaktadır. Ruhani varlıklar ona insanlığın geçmişini ve geleceğini gösterir fakat o, sevdiği adamı görememekten yakınıdır. Ona A'lâ'nın kötü planlarını ve Ceyran'ın Abbas'la olan durumunu anlatırlar. Durumu kendi gözleriyle görmek isteyen Zeynep, ruhlarla birlikte on sekiz günlük yolu bir anda uçarak gider. Çadıra ulaştıklarında Abbas, dostlarıyla konuşma halindedir. Zeynep Abbas'ın rüyalarına girerek gerçek akıbetini ona sezinletir. Abbas Ceyran'ın Zeynep olmadığını anlar ve sevdiği kadına kavuşmak isterken Ceyran'ı da bırakmak istemez. Zeynep, dostların arasında geçen konuşmaları onlara görünmeden ruhlarla birlikte dinlemektedir. Zeynep ruhlardan izin alarak Ceyran'la konuşmak ister ve istediği izin verilir. Zeynep'in öldüğünü zanneden Ceyran, onu karşısında görünce hem sevinir hem de perişan olur. Ceyran'ın masum olduğunu, Abbas'la zorla evlendirildiğini bilen Zeynep, ona anlayışla yaklaşır ve artık hissizleştiğini iddia ederek Abbas'ı ona bırakmak ister. Dışarıdan onların konuşmalarını duyan Abbas yanlarına gelir ve durumu anlamaya çalışmaktadır. Yaşadığı vicdan azabına katlanamayan Ceyran, Zeynep'in kimliğini ifşa etmek niyetiyle onun nikabını açar fakat Abbas'ın karşısındaki kadın onun eski zevcesi Zehra'dır. Ceyran onun ne kadar Zeynep olduğunu söylese de, Zeynep ortadan bir anda kaybolur ve Abbas perişan bir hale düşer.

Zeynep'in İntikamı Zeynep ve yol arkadaşlarının firarı üzerinden altı ay geçmiştir ve Kandeher'a doğru giderken bâdiyede (Kır, Çöl) bir menzilhane görürler. Kandeher, yol arkadaşlarının son durağı olacaktır. Hümâ, kızındaki ciddi değişimlerden tedirgin olur fakat Zeynep ona endişelenmemesi gerektiğini söyler. Zeynep A'lâ'nın kendisini öldürüp arkasında bir not bıraktığının haberini verir: "Kendisi akşamdan kaybolmuş, ertesi gün ise halk onu demincek gördüğün heyette görürler. Heratî meydana bir kağıt çıkarır. Onda "Katilim hiç kimse değildir, kendimim." sözü yazılı imiş. Kendi hatt-ı destiyle". Hümâ onun bu söyleminden şüphelenir. Bu olaylardan sonra odaklayım Ceyran'a döner. Ceyran talihsizliğinden ve yaşadıklarından hayıflanmaktadır: "Ya şimdi isârdan kurtuldum, bir şehzadenin refikası oldum da ne buldum? Yine acz, yine meskenet, yine hicran yine âh u vâh-ı beyhude, yine Zeynep!". Abbas'la Ceyran birbirlerine yakınlaşmaya başlarlar. Abbas onu her öpmek istediğinde ve ona sarılmaya niyetlendiğinde çeşitli tabiat olayları bunu engeller ve ruhani bir varlık karşılıklarına çıkar. Abbas bu varlığı öldürmeye çalışırken yanlışlıkla Ceyran'ı öldürür. Bunun üzerine Zeynep ortaya çıkar. Yaptığına inanamayan ve dehşete kapılan Abbas'ı Zeynep teskin etmeye çalışır. Ceyran'ın ölümünü hiç umursamıyor gibidir. Zeynep Abbas'a nasıl kandırıldığını anlatsa da o bunu kabullenmek istemez. Zeynep'in kötülüğü Abbas tarafından şöyle dile getirilir: "A'lâ'nın kızısın... Timur neslindensin, elbette yüreğinde timurdan olacak!".

Tema

Gönülsüz Evlilik/Zulme Başkaldırı Hint hükümdarlarında A'lâ'nın evlatlık kızı olan Zeynep, hükümdarın düşmanı Abbas'la evlendirilmek istenir. Abbas'ın orduları A'lâ'nın askerini gücünü oldukça zayıflatmıştır ve hükümdar, kızını Abbas'a vererek barış yapmak ister. Hiç tanımadığı bir adamla evlenmeyi reddeden Zeynep, saray bahçesinde saz çalan bir derviş görür ve ona aşık olur, fakat bu kişi derviş kılığında girmiş Abbas'tır. Babasının isteklerine karşı gelen Zeynep zindana atılır ve sevdiği adama kavuşmak için herkesi karşısına alarak çetin bir mücadele verir. Nahit Sırrı Örik eserin temasıyla ilgili şöyle der: " (...) tabiatın bütün kanunlarına hükmederek maiyetinde meleklerle mesafelere ve zaruretlere hükmeden Zeynep'in aşkını unutamadığı Abbas'la sevişebilmek, nefsinin ona verebilmek için eşsiz kudretlerinden vazgeçerek âciz bir insan olmağa rıza gösterişi hakikaten güzeldir". Bunun yanında Tanpınar ise şöyle demektedir: " (...) zalim hükümdar, hürriyet aşkı, kıskançlık, eseri lüzumundan fazla yükler".

Kişi İncelemesi

Zeynep (İyicil/Kötücül)

Karakter Esere adını veren başkarakter, Melik A'lâ'nın küçükken köylü bir kadından kaçırdığı üvey kızı, Hümâ'nın ise öz kızı olarak, sözde babasının kendi postunu kurtarmak için onu düşmanı olan Abbas'la evlendirmesine karşı çıkar. O, kırdaki düzenledikleri müzik meclisinde tanıştığı Derviş'e aşık olmuştur. İstemediği ve sevmediği bir adamla evlenmek istememesinin bedeli olarak zindana atılır ve ölüm cezası alır. Fakat o zindandan kaçarak, her türlü sorunun üstesinden gelerek sevdiği adama kavuşmak için büyük bir mücadele verecektir. Anlatının ortalarından itibaren insanüstü yeteneklere sahip olmasıyla Shakespeare'in "Prospero" karakteriyle nitelik olarak ciddi benzerlikler taşır. Çok uzaklardaki insanlara sesini duyurur ve onları duyar, geçmiş ve gelecek arasında seyahat eder, çok

uzak mesafeleri anında kateder ve insanların rüyalarına girerek bir ruh halinde karşılıklarına çıkar. Tamamen aşkı uğruna mücadele veren kadın karakter sevdiği adam için bütün insanüstü güçlerinden feragat eder fakat en yakın dostu olan Ceyran'ın ölümüne sebep olur. Cesur, vicdanlı, vefalı, kışkacı, kara sevdalı ve fedakar bir tiptir.

Etkileşim Bebekliğinde annesinden zorla alınarak saraya girmiş ve A'lâ'nın kızı olmuş karakter, anlatının başlangıcında yirmi yaşındadır. Arkadaşlarıyla beraber bir kırdaki müzik meclisi eşliğinde eğlenirken bir dervişin saz çaldığını duyarlar. Dervişin yanlarına çağırdıklarında Zeynep, onu görür görmez sevdalanır ve aynı şekilde Derviş de Zeynep'e aşık olur. Derviş'in kendisine olan ilgisinin kaynağının mevkisi olduğunu zanneden Zeynep, onu yanından kovar ama sonra buna pişman olur. Daha sonra A'lâ, kızının yanına gelerek onun Abbas'la evlenmesi gerektiğini aksi takdirde kendisini öldüreceğini söyler. Babasının tehditlerine boyun eğmeyen kadın karakter sevmediği bir adamla evlenmeyeceğini söyler ve öldürülmek üzere zindana atılır. Ceyran'ın ve Gazanfer'in çabalarıyla zindandan kurtulmayı başaran Zeynep, A'lâ'dan nefret eden birkaç kişiyle daha İran'a doğru yola çıkar. Bu yolculuk sırasında mucizevi güçler elde eden Zeynep, Abbas'a ve diğerlerine ne olduğunu merak ederek yanındaki ruhani varlıklarla konuşur. Ruhlar ona her şeyi anlatır. Olanları kendi gözleriyle görmek isteyen Zeynep, bir gece Abbas'ın çadırına görünmez bir biçimde girer ve konuşmaları dinler. A'lâ, Ceyran'ı Zeynep adıyla Abbas'a vermiş, Ceyran bu durumdan dolayı vicdan azabı yaşamaktadır ve Abbas'ın gerçek Zeynep'le evlenip evlenmediğiyle ilgili ciddi kuşkuları vardır. Fakat her şeye rağmen Ceyran'dan hoşlanmaktadır. A'lâ'nın esrarengiz bir biçimde ölmesinden sonra Ceyran ve Abbas çiftinin karşısına çıkan Zeynep, Ceyran'ın ölümüne sebep olur ve bundan dolayı hiç üzülmez. Sevdiği adam için bütün mucizevi güçlerini feda eder.

Etkileşim Odaklayımın en yoğun olduğu başkarakterlerden biri olarak vakalara yön verir. Uzun tiratlarıyla anlatının ilgisini okura taşır ve dünya görüşüyle ruhsal durumunu yansıtır. Eserdeki bütün tiplerle iletişim ve etkileşim halindedir.

ÖRNEK ANILAR

Aşık Derviş kıyafetinde karşısına çıkan Abbas'a gördüğü ilk andan itibaren aşık olur ve bu durumu uzun dizelerle dile getirir: "Kimdir beni etmekte bu tehyîc? Ayrılmayı can istemiyor hiç! Baktıkça gülüp çehresi mâhrem etmekte beni bir hizn ile hürrem! Efkârıma olmuş gibi âgâh, kimdir nereden çıktı bu nâgâh? Etmek bu iki çeşm-i sitemger bir nazra ile hâlimi diğer? Can vermede gönlümdeki yâre kimdir bu ne gülşen bu diyare? Bir câzibe var bunda nihânî, görmez anı her çeşm-i cihanî! İhsanımı reddetti ne cür'et! Nahvetten eder bence bu neş'et".

Şüpheli A'lâ'nın Zeynep'i Abbas'la evlendirme sebebinin onun kendisine aşık olmasından mı yoksa A'lâ'nın kendisini kurtarmak istemesinde mi olduğu konusunda ciddi şüpheleri vardır: "Abbas ise hiç görmediğim zât, yâdında ıyân hâdim-i lezzât! Unvanı anın hâkim-i Yağma; Divâne imiş kendisi amma! Maksud bana divâne mi vermek? Yoksa beni unvana mı vermek!".

Düşünceli İçinde bulunmuş olduğu çatışmalı durum kadın karakteri derin düşüncelere sürükler. Ne yapacağıyla ve ne hissettiğiyle ilgili düşüncelere dalarak biraz sitemkar bir tutum takınır: "Bir anda neler olmadı Yârab, hem cümlesi nefsimde mücerreb! Gerçek mi o bir lahza-i sohbet? Oldum mu ben âgâh-ı muhabbet? Sevdâ mı bu ol tâc-ı siyeh-reng? Bir cin mi ya zî-kisve-i nireng? Ol çehreyi sevdim mi hakikat, bir zan mı ya bir his mi bu rikkat? Muthac da sevdâya hayâlîm Andan mı gelir yoksa bu hâlim? Yok kimseye de bende muhabbet, gönlümde mi var sevmeğe rağbet? Gençlikte, işittimdi mukaddem, âşıklığa âşık olur âdem".

İnsanüstü Zindandan kaçtığı günden beridir, çıktığı yolculukta kendisine iki duhâr-ı rûhanî-peyker refakat eder. Onlar sayesinde insanüstü yeteneklere sahip olarak zamanda ve mekanda istediği gibi dolaşabilmektedir: "Silsilemin Adem'den Habil ve Kabil yollarıyla nasıl sefine-i Nuh'a girdiğini, ondan Sam ve Hâm târikleriyle nasıl kule-i Babil'e geçtiğini ve sonra İbrahim ve Nemrud delâletleriyle ne yolda vâdi-i Ken'an'a geldiğini ve sonra bir yandan Eyüp ve Zeliha, Emrû'l-Kays ve Azra, Sadi ve Şirin ve bir yandan Buhtünnasr ve Firavn, Ebu Leheb ve Şimr, Cengiz ve Timur yollarından geçerek bilâhire bugün âlem-i sermediyette olan pederimle şurada uyuduğunu gördüğümüz kadına ne vechile vâsıl olduğunu gösterirsiniz (...)"

İntikamcı Ceyran, Abbas'la evlenerek Zeynep'e ihanet etmek istememiş olsa da koşullar onu bunu yapmaya mahkum etmiştir. Sevdiği adamı Ceyran'dan kıskanan Zeynep, onun ölümüne neden

olur ve bu durumdan hiç vicdan azabı duymaz. Onun ölümü üzerine Zeynep Abbas'a şöyle der: "Kalk, kalk şunu nehre atalım, bar insanlar sana lânet etmesin!".

Abbas (Derviş) (Aşık/Mağdur)

Karakter Melik A'lâ'nın kendisine en güçlü rakip olarak gördüğü Abbas, kendisi tarafından gaddar ve acımasız bir karakter olarak çizilir. Lakin Abbas'ın yer aldığı bölümlerde onun tam tersi bir tiplere olduğunu görürüz. Kırdaki düzenlenen müzik meclisine derviş kılığında katılarak sanatını icra ederken Zeynep'le tanışır ve ona meftun olur. A'lâ tarafından bakıldığında hayli zalim bir tiplere olarak sunulan Abbas aslında hayli iyicil, vefalı, Zeynep'e aşık, eski eşi olan Zehra'yı aklından çıkaramayan, Ceyran'ı seven ama aynı zamanda ona acıyan, rüyalarından tedirgin olan normal bir insan görünümündedir. A'lâ tarafından kandırılmış ve Zeynep'in oyunlarıyla sevdiği ve acıdığı kadın Ceyran'ı yanlışlıkla öldürmüştür. Anlatıdaki aşk üçgeninde sevdiği kadının gazabına uğrayan ve aynı zamanda ona kavuşan bir tiplere olarak görülür. Onun bu ve buna benzer özellikleriyle, yazarın öz yaşam öyküsünden hareketle, Hamid'e benzediği çeşitli edebiyat eleştirmenleri tarafından dile getirilmiştir.

Etkinlikler Ordularıyla birlikte A'lâ'nın hükmettiği coğrafyanın sınırlarına kadar gelen Abbas, düşmanına korku salar. A'lâ ona kızını vererek kurtulmak niyetindedir fakat Abbas, kendisinden böyle bir talepte bulunmamıştır. Derviş kıyafetiyle bir kırdaki saz çalarken, orada eğlenmekte olan bir grup tarafından çağırılır ve çalıp söylemesi istenir. Zeynep'le ilk defa burada yüz yüze gelen karakter ona aşık olur fakat Zeynep'in onu terslemesiyle yanından ayrılır. A'lâ Zeynep'i zorla Abbas'la evlendirmek ister fakat Abbas'ın Derviş olduğundan habersiz olan Zeynep bunu reddeder. A'lâ Zeynep'in en yakın dostu Ceyran'ı, kızı olarak tanıtarak Abbas'a verir. Uzun bir müddet birbirlerine yakınlaşamayan çiftte her yakınlaşma denemelerinde insanüstü bir varlık musallat olur. Gerçek Zeynep'i rüyalarında görmeye başlayan Abbas, evlendiği kadının başka birisi olduğunu anlar fakat hükümdar, Ceyran'ı da sevmiştir. Kıskançlığa kapılan Zeynep bir gece yine onlara musallat olur ve Abbas'ın yanlışlıkla Ceyran'ı öldürmesine sebep olur. Zeynep'e aşık olsa da işlemiş olduğu cinayet onu histerik bir duruma sürükler.

Etkileşim Anlatının en önemli başkarakterlerinden biri olarak diğer anlatı kişilerinden daha edilgen bir durumdadır. Çeşitli entrikaların ve yalanların kurbanı olur. Anlatıdaki bütün başkarakterlerle iletişim ve etkileşim halindedir. Ruhsal durumunu ve düşüncelerini aktardığı bölümlerde tirat biçiminde konuşur. Stikomitik diyaloglarda aşıklar, coşkunluğa kapılarak birbirlerinin cümlelerini tamamlarlar.

ÖRNEK ANILAR

Aşık Kırdaki gerçekleşen bir müzik meclisinde rastlantı eseri birbirleriyle tanışan ikili, birbirlerini görür gömez aşık olurlar: "Derviş - Yârab bu ne şiddetli güzellik! Zeynep – (Hod-be-hod) Muhrikse sesi çehresi mühlik! Derviş – (Hod-be-hod) Sevdazede bir kalbe ne teşvîş!".

Hasretkeş A'lâ'nın kendisine kızını vermesiyle birlikte sevdiği kadına kavuşacak olmanın heyecanını yaşar ve bunu ağdalı bir biçimde dile getirir: "Canan geliyormuş! Bu ne devlet?... En sonra nasib olmadaki vuslat! Etmişti Hudâ bunda mukaddem bir cism-i latîfe beni hem-dem. Me'nûs idim ol mâh-liyaka. Bilâhire azmetti bekaya! Hicriyle anın mâtem ederdim. Ummazdı şifa bulmayı derdim, şimdi yine öyle peri-zâd, Gelmekte beni etmeğe âzâd".

Kandırılan A'lâ, Ceyran adlı hizmetkarını kızı olarak Abbas'a vererek onu kandırmıştır. Başlarda onun Zeynep olduğuna inanan karakterin rüyalarına gerçek Zeynep girmeye başlar ve evlendiği kadının Zeynep olmadığını anlar: "Benim Zeynep dediğim bundan bir buçuk ay evvel, derviş kıyafetinde olduğum hâlde sahrada tesadüf ettiğim güzel o idi, şimdiki haremim değil! Hem ne hacet. Bir kerre haremim kendisi de itiraf etti: Gûyâ sahrada gördüğüm bir cariye imiş, Zeynep de kendisi, asıl sultan. Hâlbuki ondan sonra sözünden değil fakat hâlinde istidlâl ettiğime göre cariye kendisi, Zeynep asıl sultan, sahrada gördüğüm".

Kararsız Ceyran'la birlikte olduğu zaman içerisinde onun naifliği ve narinliğinden etkilenerek ona bağlanmıştır. Fakat bir yandan da gerçekten sevmiş olduğu kadınla birlikte olmak istemektedir: "Eğer acımak sevmek ise haremimi seviyorum...(…) Refikam beni seviyor benim de bundan gururum hoşlanıyor. Lâkin bir kerre sahrada, bir kerre de bu gece rüyada gördüğüm başka, onu unutamıyorum".

Vefalı Zeynep'in kendisine oynadığı oyun nedeniyle yanlışlıkla Ceyran'ı öldürür. Sevdiği kadına kavuşabilmesi için önündeki engeller kalkmış olsa da, sevdiği kadının zalimliğini gördükten sonra yıkılır ve Ceyran'ın değerini bir kez daha anlar: "Âh! Şimdiden sonra benim oldu! O zâlimin o gaddarın kızı Zeynep sen olmalısın ki ne ölümlere merhametin var ne sağlara, ne de benim gibi hayat ve memât arasında bulunan bîçarelere!..."

A'lâ (Entrikacı/Zalim)

Karakter Yazarın birçok eserinde yer alan zalim yönetici tiplerinden biridir. Kendi menfaatleri ve zaafı için en yakınındaki insanların ölümüne neden olmaktan çekinmez hatta kızı istemediği bir adamla evlenmeye razı olmayınca onu öldürtmeye niyetlenir. Caniliği olağanüstü seviyelere çıkan hükümdar çevresindeki hizmetlilerinin günahlarını görmemesi için gözlerini oydurur ve konuşmalarını için dillerini kestirir. Gösterdiği her eylemde ziyadesiyle gaddar, cani, entrikacı, melun, vefasız, yalancı, hain ve umursamazdır. Abbas'tan duyduğu korku sebebiyle kızını ona vermek ister fakat kızı bunu kabul etmeyince onun en yakın dostu olan Ceyran'ı Zeynep adıyla Abbas'a verir. Bu özellikleriyle anlatıdaki entrikanın en önemli kaynağıdır. Edebiyat eleştirmenleri tarafından alegorik açıdan Sultan II. Abdülhamid'i temsil ettiği kabul edilir.

Etkinlikler Zeynep'i küçük bir bebekken annesinden zorla almış olan zalim hükümdar, onu Abbas'la evlendirerek kendisini güvenceye almak ister. Üvey kızının bu isteğe karşı gelmesiyle onu ölümle tehdit eder. Tanımadığı ve sevmediği bir kişiyle evlenmek istemeyen Zeynep'in hayli kararlı olduğunu görünce onu öldürtmek üzere zindana attırır. Üvey kızının en yakın dostu olan Ceyran'ı Sultan Zeynep olarak Abbas'a vermeye karar verir. Bu planının ortaya çıkmaması ve öğrenilmemesi için Zeynep'i kesinlikle öldürmesi gerektiğini düşünen hükümdar, zindana denetleme yapmak için indiğinde onun kaçtığını görür. A'lâ, hain planını işleme koyar ve Ceyran'ı kendi kızı olarak Abbas'la evlendirir ve amacına ulaşır. Ancak Zeynep'in olağanüstü güçlere sahip olmasıyla birlikte bir gün, ardında bir not bırakarak kendisini öldürdüğünü öğreniriz fakat bu şüpheli bir ölümdür.

Etkileşim Anlatıdaki entrik vakaların en önemli düzenleyicisi ve kaynağıdır. Hayli acımasız ve gaddar bir üsluba sahip olan karakter sarayındaki hizmetlilerle iletişim halindedir. Anlatının başlarında sahip olduğu olayları yönetme ve yönlendirme gücü daha sonra Zeynep'e geçer. Birinci Fasıla İlâve adlı bölümde, amaçlarını ve kişilik tabiatını uzun bir tiratla okuyucuya yansıtır.

ÖRNEK ANILAR

Cani A'lâ, Zeynep'in Abbas'la evlenmesini ister fakat hiç tanımadığı bir insanla evlenemeyeceğini söyleyen kızını ölümle tehdit eder: "Tasrîh-i meram et, ne diyorsun? Az çok sanırım naz ediyorsun. Kalbindekini et bana tasrîh. Ya ben edeyim kalbini teşrîh. (Hançerini çekerek) Sen açmaz isen işte anahtar!"

Tehditkar Sevmediği bir adamla evlenemeyeceği düşüncesinde ısrarcı olan Zeynep'i tehdit eder: "A'lâ – Cebren seni Abbas'a verirsem? Zeynep – Şerbet yerine içmiş olur sem. A'lâ – Evvel seni ben eylerim idam!"

Menfaatçi Kendi imtiyazlarını korumak ve genişletmek amacıyla herkese ihanet edebilecek ve sevdiklerini kendi elleriyle öldürebilecek bir tabiattadır. Ceyran'a şöyle der: "Ol kendine mâlik! Viran ola lâyıık mı memâlik bir kahbenin efkârı yüzünden?"

Düzenbaz Ceyran'a Zeynep'i azad etmeyi vadederek kendisinin Abbas'la evlenmesini ister. Ceyran'ı Abbas'a Zeynep olarak tanıttacaktır: "Zeynep diye Abbas'a bugün ben, ettim seni göndermeğe niyyet, göster ne ise şân-ı hamıyyet!"

Yalancı Çevresindekilere Abbas'ın Zeynep'e aşık olduğunu ve bundan dolayı onunla evlenmesi gerektiğini söylese de, Abbas'ın kendisinden böyle bir isteği olmamıştır. Kendisini kurtarabilmek adına herkesi kandırır: "Benden kızımı istedi Abbas, teklifine zirh etti mi ilbâs? "Kavga ederim?" mi dedi. Hâşâ: ben uydurup ettim bunu ifşâ. Abbas kızı istedi mahzâ, bense o kızı etmeden ırzâ, birleşmek için acz ile kuvvet, razı olup ettim anı devlet".